

Наталія Євгенівна ФІЛІПЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник лабораторії
теоретичних досліджень та редакційно-видавничої діяльності
Харківського науково-дослідного інституту
судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса
Міністерства юстиції України

ФОНОВІ ЯВИЩА ЯК ДЕТЕРМІНАНТИ ЖІНОЧОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Розвиток української державності переконливо свідчить про всебічне прагнення до створення сучасного громадянського суспільства, побудови ефективної ринкової економіки, становлення системи соціальної справедливості. Але великою перешкодою на цьому шляху постає зростання злочинності у всіх сферах соціального життя. Тому запобігання злочинності є стратегічним завданням не тільки правоохоронних органів, а й всього суспільства в цілому.

Як слушно зазначає Д. О. Назаренко, виявлення, описання та вироблення інструментів нейтралізації криміногенних факторів, спектр яких не обмежується загальновідомими протиріччями в різних сферах суспільних відносин, а має складну детермінаційну природу, виявляє опосередковані різноспрямовані, поліваріативні зв'язки. Значна кількість з них може бути діагностовано та адекватно оцінена виключно через призму аналізу соціально-деструктивних масових явищ, що регулярно відтворюються в українському суспільстві та які прийнято в науці називати фоновими для злочинності явищами [1, с. 4].

Взагалі у кримінологічній науці до фонових явищ, які самі по собі не є злочинами, але створюють для злочинності поживне підґрунтя, мають асоціальний характер, передують вчиненню злочину і накладають певний відбиток на причинно-наслідковий комплекс реалізації суспільно небезпечного діяння, відносять такі відхилення від соціальних норм, як адитивні форми поведінки. Такі явища за своєю суттю є соціальними девіаціями і мають тенденцію переростати у делінквентну поведінку [2; 3].

Дослідження питань фонових для злочинності явищ, як одне із складних питань теорії кримінології, піддавалося науковому аналізу у роботах Ю. М. Антоняна, О. М. Бандурки, В. С. Батиргарєєвої, І. Г. Богатирьова, А. Б. Благої, В. О. Глушкова, В. В. Голіни, С. Ф. Денисюка, О. М. Джужи, В. П. Ємельянова, О. Г. Колба, О. М. Литвинова, Д. О. Назаренка, В. Я. Тація, О. О. Юхна та інших дослідників. Однак багато складних аспектів дотепер залишаються майже не висвітленими, особливо, якщо мова йде про установи виконання покарань. Тому є потреба у здійсненні комплексного аналізу фонових для злочинності явищ, які детермінують пенітенціарну злочинність.

На наш погляд, усі фонові явища у пенітенціарних установах можливо згрупувати у певну блоки, покладаючи в основу класифікації ступінь їх розповсюдженості та рівень впливу на делінквентну поведінку засуджених жінок.

До **першої групи** фонових явищ можна віднести *порушення режиму відбування покарання*, тобто дисциплінарні проступки. Згідно із положеннями ст. 131¹ Кримінально-виконавчого кодексу України, дисциплінарним проступком особи, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі, є протиправне, винне діяння (дія або бездіяльність), що посягає на встановлений порядок у сфері виконання покарань, вчинене цією особою [4]. В більшості це правопорушення, пов'язані з *доставкою, виготовленням та зберіганням заборонених предметів і речовин*. До предметів, заборонених до зберігання засудженими, в першу чергу, відносяться: гроші (вітчизняні й зарубіжні) та інші матеріальні цінності (дорогоцінні метали у вигляді прикрас і брукху); наркотичні речовини (хімічного або рослинного походження); спиртовмісні рідини (промислового і кустарного виробництва); одяг невідновленого зразка (цивільний одяг); телефони, фотоапаратура та розмножувальна техніка (для припинення спроб виготовлення засудженими різної документації, пропусків, посвідчень тощо). Заборонені предмети надходять до засуджених найчастіше через: родичів засуджених (27 %), знайомих засуджених (20 %), вільнонайманих співробітників установи (30 %), атестованих співробітників (7 %), інших осіб (9 %) [5, с. 35]. Поряд із доставкою заборонених предметів, засуджені мають можливість *нелегального листування*. Профілактика цього виду правопорушень за допомогою наявних сил, засобів і методів має першочергове значення, адже саме нелегальна кореспонденція засуджених містить оперативно-значиму інформацію, що стосується планів здійснення втечі, захоплення заручників, координації спільних дій засуджених різних пенітенціарних установ по здійсненню масових заворушень, непокори законним вимогам представників адміністрації, фізичну розправу над засудженими і особами, які перебувають на волі.

Наступним характерним напрямком протиправної поведінки засуджених жінок можна назвати організацію та участь засуджених в *іграх «під інтерес»*. В даний час це гра в карти. Так як карти є предметом, забороненим до зберігання засудженими, то в установах процвітає злочинний «бізнес» – виготовлення

саморобних гральних колод з подальшим їх продажем. *Специфікою* жіночих пенітенціарних установ є *карткові ворожіння*. Таким чином, психічно і морально нестійкі засуджені жінки потрапляють в залежність від ворожки, піддаються шантажу і насильства з її боку.

До **другої групи** фонових явищ можна віднести значний рівень *алкоголізації* та *наркотизації* засуджених жінок. Ми поділяємо думки науковців про те, що достатньо міцний криміногенний потенціал соціальних, психологічних, психіатричних та соціальних проблем, які викликає алкоголь [3, с. 311]. За даними соціальних досліджень, кожна третя засуджена жінка має залежність або від наркотичних засобів або від алкоголю [6]. При цьому частота одноразового вживання ін'єкційних наркотиків складає від 15 до 50 % серед ув'язнених [7]. Вживання алкоголю та наркотиків засудженими жінками поступово перетворюється у значну соціальну проблему та характеризується: адитивною поведінкою, що набула масового характеру; поширенням адитивної субкультури; виникненням специфічних соціальних відносин тощо. А це безумовно впливає на оперативну обстановку у пенітенціарному закладі, створюючи реальну загрозу вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів.

До **третьої групи** фонових для пенітенціарної злочинності явищ необхідно віднести *поведінкові функції засуджених жінок*. Їх неможливо розглядати окремо від навколишнього соціального середовища, що впливає на їх схильність до вчинення протиправних вчинків, оскільки вплив на особистість засудженого інших злочинців в колонії є незрівнянно сильнішим, ніж в умовах свободи, тим більше що спілкування з ними протікає іноді протягом багатьох років. Особливо це стосується поширеності в жіночих пенітенціарних установах *норм і звичаїв злочинного світу*, кримінальної романтики, що є основою формування кримінальної поведінки, виникнення антисуспільних груп негативної спрямованості. Згідно матеріалів проведеного нами дослідження, близько 56 % опитаних засуджених жінок показали, що в тій чи іншій мірі дотримуються традицій і законів кримінального світу, спілкуються між собою на кримінальному сленгу, намагаються прищепити цей негативний досвід молодим засудженим [5, с. 53].

Спотворене уявлення про сенс життя, певна моральна деградація, зміна поглядів на основні людські цінності зумовлюють мікросередовище засуджених корисливо-насильницької, агресивної і соціально-безвідповідальної мотивацією. При загальному образі життя засуджених, при відносно схожій долі й минулої злочинної діяльності більш активно формуються *неформальні малі групи різного, в тому числі і злочинної спрямованості*. Згідно матеріалів нашого дослідження і існуючих думок з цього питання [8, с. 486–491], засуджені жінки об'єднуються в угруповання на основі: попереднього знайомства в місцях позбавлення волі – 9,1 %, «кримінальної романтики» – 11,2 %, для «полегшення життя» в пенітенціарній установі – 23,6 %, за принципом «земляцтва» – 19,8 %, на основі гомосексуальних зв'язків – 18,6 %, через прагнення окремих засуджених до лідерства – 17,6 % [5, с. 62].

Також вагомим фоновим для жіночої пенітенціарної злочинності явищем є *суїцидальні прояви серед засуджених жінок*. Проаналізувавши думки науковців [9; 10], вважаю, що найпоширенішими мотивами суїцидальної поведінки серед засуджених жінок є: неспроможність вчасно адаптуватися до умов життя, які змінилися в колонії, а звідси, наявність психологічного стресу, зміна поведінки (або занадто агресивна, або занадто пригнічена); уразливість нервової системи, а звідси, відчуття самотності, відчуженості, неможливість бути зрозумілим; порушення соціальних зв'язків з родиною, особливо із чоловіками та дітьми; відсутність фізичного контакту з коханими, а звідси ревності, стурбованість, заздрість; почуття провини, сорому за вчинене правопорушення, незадоволеність собою; страх перед уявним чи реальним приниженням, глузуванням з боку інших засуджених чи персоналу колонії; невгамоване почуття помсти; бажання привернути до себе увагу, викликати жаль, співчуття тощо [11, с. 287–289].

Звісно, нами не був наведений увесь спектр складного соціального явища – фонових проявів жіночої пенітенціарної злочинності. Вони потребують подальшого вивчення та концептуального переосмислення, усвідомленого управлінського та наукового вироблення інструментів мінімізації їх негативного впливу на злочинність в жіночих пенітенціарних установах України.

Список бібліографічних посилань

1. Назаренко Д. О. Кримінологічний аналіз та протидія фоновим для злочинності явищам : монографія. Харків : Золота миля, 2013. 458 с.
2. Протидія злочинності та профілактика злочинів : монографія / О. М. Бандурка, О. М. Литвинов ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2011. 308 с.
3. Валуцька М. Ю. Фонові явища злочинності та засоби протидії їм в умовах місць позбавлення волі. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 5. С. 310–314.
4. Кримінально-виконавчий кодекс України : закон України від 11.07.2003 № 1129-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 14.03.2018).
5. Правові та організаційно-тактичні основи профілактики пенітенціарної злочинності : навч. посіб. // кол. авт.: Н. Є. Філіпенко, В. В. Шендрік, С. В. Марков ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Київ : УВПД ГШ МВС України, 2010. 116 с.
6. Регіональні проблеми ресоціалізації уразливих груп засуджених та звільнених з місць позбавлення волі в Харківській області // Права людини в Україні : портал. URL: <http://khp.org/index.php?id=1433119362> (дата звернення: 14.03.2018).

7. Градецький А. В. Запобігання наркотизму в установах відбування покарань України. *Форум права*. 2012. № 4. С. 261–266. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2012_4_43.pdf (дата звернення: 14.03.2018).
8. Гула Л. Ф. Характерні ознаки об'єднання засуджених у групи негативного спрямування у виправних колоніях. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2016. № 850. С. 486–491.
9. Суліцький В. В. Психологічні особливості засуджених-суїцидентів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06. Київ, 2002. 23 с.
10. Соціально-психологічні технології індивідуальної та групової роботи із засудженими жінками в пенітенціарних умовах / Н. П. Крейдун та ін. Харків : Основа, 2001. 121 с.
11. Філіпенко Н. Є. Теоретичні основи попередження суїциду серед засуджених жінок // Актуальні сучасні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 трав. 2013 р.) / МВС України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2013. С. 287–289.

Одержано 15.03.2018